

О. Г. Мирошниккандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РЕФЛЕКСИВНІ ПРОЦЕСИ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СПІВ-БУТТЯ З УЧНЯМИ

У статті надано аналіз наявних підходів до розуміння природи професійної рефлексії вчителя, її ролі в організації педагогічної діяльності та професійному мисленні. Представлено опис засобів розвитку особистісної рефлексії вчителя. Обґрунтовано необхідність вивчення сутності професійної рефлексії з урахуванням спів-буттєвої природи професійної діяльності вчителя. Розкрито головну функцію професійної рефлексії, яка полягає у рефлексивному управлінні діяльністю учня в освітньому процесі, надано її конкретизацію. Пояснюється системна природа професійної рефлексії вчителя, що дозволяє розглядати її у якості патерну рефлексивних процесів, що здійснюють ментальні презентації предметно-технологічних основ професійної діяльності, соціально-психологічних особливостей педагогічного спілкування, забезпечують цілісність професійної самосвідомості й професійної ідентичності особистості та регулюють поведінку вчителя у вимірах моральних норм та особистісної моральності.

Ключові слова: рефлексивні процеси, професійна рефлексія вчителя, спів-буття, рефлексивне управління, патерни рефлексивних процесів.

Постановка проблеми. В основі будь-якої педагогічної взаємодії знаходяться особливості ставлення вчителя до учня. Ю.М. Кулюткін зазначав: «Ми не можемо раціонально інтерпретувати поняття «вчитель» поза його ставленням до учня. Та навпаки, поняття «учень» може набути смисл тільки як взяте у його відношенні до вчителя» [23, с. 10]. Відносини «вчитель-учні» є онтологічною ознакою професійної діяльності педагога та психологічною основою його спів-буття з учнями. На думку В.І. Слободчикова, «спів-буття є справжньою ситуацією розвитку, де вперше народжуються специфічні людські здібності, функціональні органи суб'єктивності, що надалі дозволяють дитині виявити самоставлення до власної життєдіяльності» [29, с. 17].

Учитель є не тільки учасником спів-буття із учнем, але також його організатором. Він визначає як предметно-дидактичну основу зв'язків та відносин із учнем, так й соціокультурну позицію по відношенню до них. Спів-буттєва природа відносин потребує від людини здатності усвідомлювати та розуміти не тільки смисли власних дій, але й смисли, що детермінують дії «Іншого». Цим пояснюється особливе значення ролі рефлексивних процесів у професійній діяльності вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна рефлексія педагога одноставно визнається представниками психолого-педагогічної науки як процес, стан, професійно-значуща властивість та акмеологічний механізм особистості вчителя. Інтегруючим складником різноманітних площин аналізу професійної рефлексії є ідея про те, що рефлексивні процеси є умовою пере-

живання суб'єктності вчителя у педагогічній взаємодії. Дослідники зосереджують свою увагу на визначенні сфер професійної активності педагога, у яких ці переживання виявляються та аналізують ті рефлексивні процеси, що їх забезпечують. С.В. Кондратьєва [16], А.О. Реан [28], А.К. Маркова [19], О.Н. Ткач [31] наголошують на тому, що педагогічна рефлексія є компонентом соціально-перцептивних здібностей вчителя, які здійснюють процес адекватного сприймання вчителем своїх учнів та через них і самого себе. О.Б. Орлов [24] аналізує рефлексію у зв'язку з централізаціями як ціннісно-смісловими утворюваннями особистості вчителя, що зумовлюють стиль педагогічної взаємодії О.В. Піскунова [25], досліджує роль рефлексії у функціонуванні основних компонентів педагогічної діяльності: визначенні мети, проектуванні та конструюванні засобів педагогічної діяльності, контролі та оцінці реалізації проекту. Аналіз педагогічної рефлексії у статусі діяльності представлено у дослідженні І.О. Стеценко [30]. Значна увага приділяється розробці поняття рефлексивної компетентності вчителя як здатності фахівця найбільш ефективно проявляти рефлексивні здібності, що забезпечують розвиток та саморозвиток, сприяють творчому підходу до професійної діяльності, максимальному досягненню результатів (В.В. Желанова [12], Г.Г. Ермакова [11]). Предметом сучасної психології рефлексії стала розробка поняття рефлексивної культури вчителя (В.К. Елісєєв [10], Г.О. Дягтяр[7]), до складу якої відносять рефлексивне середовище, рефлексивну компетентність, рефлексивно-інноваційний потенціал. Рефлексія як важливий меха-

нізм становлення творчого розвитку особистості професіонала розглядається у дослідженнях А.О. Деркача [8]. Статус рефлексії у якості дослідницької позиції педагога, спрямованої на вивчення власного професійного досвіду та самого себе з метою самовдосконалення, визначався у працях Ю.М. Кулюткіна, Г.С. Сухобської [23], А.О. Бізяєвої [5]. О.І. Лаптева [17] проаналізувала можливості рефлексивного мислення педагога у розвитку його професійно-значущих властивостей. Вона вказує на такі структурно-функціональні напрями професійної діяльності та професійно-важливі якості педагога, що обслуговуються його рефлексивним мисленням: особистісний (прагнення реалізувати свої здібності, ефективно використати час та можливості для досягнення успіху), комунікативний (відповідальне ставлення до інформації, високий рівень аналітичного мислення, пам'яті, уваги), кооперативний (активна лідерська позиція, здатність до співпраці та формування творчого колективу), інтелектуальний (відповідність особистісних цілей та ціннісних орієнтацій у вихованні підростаючого покоління, відповідальність за інших, творче мислення у вирішенні проблемних ситуацій). І.Б. Байер та І.М. Семенов обґрунтували основні компоненти професійної діяльності, що є предметом рефлексивного аналізу педагога [2]. Організаційно-регулятивний компонент, що має зв'язок із цілями, завданнями та нормами професійної діяльності, формами її планування і організації, стратегіями здійснення. Комунікативний компонент зазвичай пов'язаний із особливостями міжособистісних взаємин. Кооперативний має зв'язок із наявними засобами організації взаємодії та суб'єктами виховного процесу. Особистісно-мотиваційний презентований мотивами, цілями, установками та цілями діяльності, а також професійними властивостями. Предметно-інтелектуальний – пов'язаний із змістом професійної діяльності. Кожний із цих компонентів має стати предметом усвідомлення в процесі рефлексії, що забезпечить професійне самовдосконалення.

Більшість дослідників звертає увагу на необхідність розвитку рефлексивних процесів протягом професійного навчання у вищому освітньому закладі. Наукові підходи, методи та методичні прийоми щодо їхнього розвитку визначаються відповідно до концептуальних положень у розумінні природи педагогічної рефлексії. У науковій літературі активно коментується західний досвід розвитку професійної рефлексії вчителя. Зокрема, такі моделі рефлексивного навчання, як «виклик – осмислення – рефлексія» (Дж. Стіл, Ч. Темпл), «взаємонавчання» (Е. Браун), «активне читання – роздуми під керівництвом викладача» (Р. Стаффер), методика «рефлексивних уроків» американського дослідника Д. Крукшенка

(у апробації А.О. Бізяєвої). Достатньо поширеною є «ALACT-модель» (Ф. Кортхаген). Ф. Кортхаген розглядає рефлексію як пізнавальний процес, спрямований на структурування або реструктурування досвіду, проблеми, наявних знань або уявлень особистості [36]. Перші літери слів позначають етапи рефлексії вчителя: Action – дія; Looking back on the action – погляд назад на виконану дію; Awareness of essential actions – усвідомлення істотних аспектів; Creating of alternative methods of action – створення альтернативних методів дії; Trial – апробація нової дії.

Удосконалення існуючих та створення авторських підходів притаманно сучасному етапу розвитку психології рефлексії. О.С. Анісімовим розроблена концепція акмеологічних основ рефлексивної самоорганізації педагога [1]. І.М. Семеновим [27] запропоновано поняття рефлепрактики, що характеризує сукупність методів та прийомів розвитку рефлексивних процесів в процесі вирішення проблемно-конфліктних ситуацій. М.М. Марусінець [20] апробовано програму рефлексивних прийомів задля формування рефлексивної позиції майбутнього вчителя на заняттях з предметів фахового циклу та педагогічної практики. В.М. Галузяком [9] запропоновано програму стимуляції рефлексивних процесів майбутнього вчителя з метою розвитку їхньої особистісної зрілості. І.А. Мушкиною [22] обґрунтовано організаційно-педагогічні аспекти розвитку педагогічної рефлексії як основи удосконалення професійної майстерності вчителя.

Узагальнюючи результати аналізу теоретичних моделей, методів та прийомів з розвитку рефлексії вчителя, слід зазначити, що вони орієнтовані на активізацію процесів його самосвідомості, самопізнання, саморозуміння та саморозвитку. Самопізнання здійснюється за допомогою інструментів діагностики та вмінь фіксувати, накопичувати інформацію про себе (тести, самоспостереження, щоденники професійного зростання, опорні програми для самоспостереження за своїми діями протягом навчання). Активно впроваджуються технології, спрямовані на стимуляцію у студентів рефлексивних процесів у ситуації «тут та зараз» (мікронавчання, рольові ігри, метод аналізу ситуацій), використовуються ефекти групової рефлексії, які дозволяють розширити рефлексивний досвід майбутнього педагога. Поширеною є практика проведення «рефлексивних консіліумів» та «рефлексивних дебатів». Безумовно, зазначені методи та прийоми навчання мають позитивний вплив на становлення професійної самосвідомості студентів. За відомим висловом Г. Познера, поєднання досвіду професіонала і його рефлексії є передумовою розвитку професійної майстерності: «досвід + рефлексія = розвиток» [37, с. 19].

Водночас не вирішеними залишаються проблеми, пов'язані із розумінням генезису професійної рефлексії учителя, відсутні надійні засоби її психологічної діагностики, недостатньо вивченими є зв'язки професійної рефлексії із психічними та психологічними утвореннями вчителя. Недостатньо пропрацьовано питання системної природи професійної рефлексії, яка забезпечує регуляцію його професійної активності в умовах спів-буття з учнями. **Мета статті** полягає у аналізі рефлексивних процесів вчителя в умовах спів-буття з учнями.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення результатів наукових розвідок моделей професійної рефлексії вчителя надало можливість розглянути її як здатність до усвідомленого самоуправління власною професійною діяльністю, що дозволяє педагогу повністю розкрити свій професійний потенціал та досягти суб'єктності як готовності до творчого вирішення професійних завдань та відповідального ставлення до наслідків власних рішень відповідно до вимог професії. Рефлексивність дозволяє вчителю піднятися над самим собою, переосмислити звичні форми та способи поведінки, позбавитися від стереотипних непродуктивних програм, скорегувати власні дії відповідно до вимог ситуації. За такого підходу увага дослідників прикута до окремих форм та типів рефлексивних процесів. Найпоширенішими є процеси рефлексії, що обслуговують професійну самосвідомість, професійне мислення та особливості соціального пізнання. Однак у сучасній психології рефлексії все більшої актуальності набувають питання системного аналізу рефлексивних процесів. Зокрема, дослідження В.П. Зінченко [13], В.О. Лефевра [18], В.А. Карпова [15] свідчать про те, що рефлексивні процеси обслуговують різні рівні психіки. Відповідно до ієрархічної будови рефлексивних процесів Т.М. Буякас та А.В. Міхеев [6] пропонують визначати рефлексивні процеси високого рівня – Его-свідомості (образ себе як професіоналу), субрефлексивні процеси, що відбуваються на рівні тілесної організації у фоновому (неусвідомлюваному) режимі (вони забезпечують почуття безперервної тотожності та самості людини), та рефлексивні процеси «глибинної свідомості», яким відповідає живий процес професійної діяльності. На цьому рівні «розуміння себе не є наслідком попереднього досвіду, а «кожний раз в самому ж досвіді й народжується» (М. Мамардашвілі), тобто виникає у середині самої роботи на кожному її кроці» [5, с. 111–112]. Ця ідея співзвучна з теорією К. Брауна та Р. Райана про існування психічного стану, що отримало назву усвідомлена присутність (mindfulness) [34; 35]. У цьому стані людина рефлексивно аналізує те, що відбувається в ситуації тут і зараз, узгоджує свою поведінку з особистісними цінностями,

потребами та інтересами. На думку дослідників, оптимальність становлення рефлексивної системи професіонала у процесі професійної підготовки потребує задіяння усіх її рівнів [5].

Предметом нашої уваги стали рефлексивні процеси, що забезпечують усвідомлення педагогом власної суб'єктності та суб'єктності учня у процесі педагогічної взаємодії, тобто є умовою їхнього спів-буттєвого існування.

Теоретичні засади нашого дослідження будувалися на таких ідеях: спів-буттєвої природи педагогічної діяльності, що онтологічно включає такі сфери психічної активності, як спілкування, самосвідомість, практико-технологічні аспекти діяльності (В.І. Слободчиков [29], А.К. Маркова [19]); системної природи рефлексії (В.О. Лефевр [18], В.П. Зінченко [13], Ю.М. Кулюткін [23], А.В. Карпов [15], Т.М. Буякас [6], Г.П. Щедровицкий [33]); регулятивної функції рефлексії, що забезпечує цілісність власного Я через узгодження своєї поведінки із ціннісно-смысловими складниками особистості (А.С. Шаров [32], К. Баун та Р. Райан [34, 35]); етичної сутності педагогічної дії, що передбачає проектування, здійснення та оцінку педагогом власних дій з позиції духовних цінностей (І.А. Зязюн [14], Г.О. Балл [3], І.Д. Бех [4], Е.О. Помиткін [26]).

Онтологічний аналіз професійної рефлексії вчителя як умови його спів-буття з учнем дозволяє визначити її головну функцію, яка полягає у рефлексивному управлінні діяльністю учня в освітньому процесі. Рефлексивне управління ми розуміємо як управління, що забезпечує передачу основ для управління учбовою діяльністю учня. Своєю чергою функція, конкретизуючись, поділяється на такі підфункції:

1) інтеграції та диференціації численних власних та децентрованих (з позиції іншого) презентацій структурних складників педагогічної взаємодії у свідомості вчителя;

2) контролю за процесуально-психічним забезпеченням професійної діяльності в умовах спів-буття із учнями (цілеутворенням, антиципацією, прийняттям рішення, прогнозуванням, програмуванням, екстраполяцією, контролем, самоконтролем);

3) регуляції педагогічної взаємодії відповідно до актуальних та потенційних меж власного «Я» та «Я»-особистості учня;

4) забезпечення цілісності та здійснення творчих змін у структурі смислових утворень особистості вчителя задля здобуття ним позитивної професійної ідентичності.

Реалізація цих функцій передбачає наявність розвинених рефлексивних процесів, що виявляються одночасно в різних сферах професійної активності вчителя. Зазначене положення ґрунтується на засадах поліпроцесуального підходу А.В. Карпова, відповідно до якого рефлекс-

сія виступає як закономірно організована та внутрішньо гетерогенна система численних рефлексивних процесів. Ефективність її функціонування визначається не стільки кількісними показниками окремих процесів, скільки інтегративними синергетичними ефектами, що виникають в результаті співорганізації метапроцесів у складі рефлексії [15].

Отже, ми вважаємо доцільним розглядати професійну рефлексію вчителя у якості патерну рефлексивних процесів, що дозволяє одночасно створювати, системно інтегрувати в свідомості вчителя ментальні презентації предметної основи професійної діяльності, відображати соціально-психологічні особливості педагогічного спілкування, усвідомлювати та узгоджувати свою поведінку відповідно до структурних складників професійної самосвідомості та професійної ідентичності особистості, здійснювати аналіз власної поведінки у вимірах моральних норм та особистісної моральності [21]. Завдяки такій роботі рефлексивних процесів вчитель досягає реальної суб'єктності у сфері професійної діяльності, він може відкривати, створювати себе у кожній ситуації педагогічної взаємодії та забезпечувати умови для розвитку суб'єктності учнів. Схарактеризуємо більш докладно особливості функціонування рефлексивних процесів у зазначених сферах психічної активності.

Рефлексія у предметно-технологічній сфері здійснює презентацію в свідомості вчителя власних когнітивних структур та когнітивних структур учня, які належать до предмету та методичних засобів навчально-пізнавального або виховного впливу з урахуванням професійної позиції та групових ролей усіх суб'єктів освітнього процесу. Соціально-психологічні процеси рефлексії забезпечують усвідомлення та розуміння мотивів поведінки учнів, їхні індивідуально-психологічні особливості, осмислення того, як вчитель сприймається учнем. Рефлексія професійно-особистісної сфери забезпечує презентацію в свідомості вчителя особливостей свого професійного досвіду (основи своєї професійної позиції), своєї професійної ідентичності, яка забезпечує усвідомлення та переживання себе як представника педагогічної професії. Рефлексивні процеси морально-етичної сфери спрямовані на усвідомлення вчителем своєї позиції в конкретній педагогічній ситуації та оцінку своїх професійних дій у вимірах етичної системи (добра та зла). Цей складник рефлексивної системи вчителя функціонує у сфері його професійної совісті. Патерни рефлексивних процесів вчителя, з одного боку, забезпечують інтеграцію різних сфер психічної особистості, але з іншого – виконують функцію фіксації обмежень його дій та поведінкової активності в сфері професії.

Отже, в умовах співбуття вчителя з учнями його професійна рефлексія, на нашу думку, має розглядатися як професійно-значуща властивість особистості, що забезпечує контроль за функціонуванням регулятивних механізмів його професійної діяльності в режимі гуманістичної взаємодії із діяльністю учнів та корегуванням своєї активності відповідно до актуальних та потенційних меж власного «Я» та «Я» учнів.

Висновки.

1. Співбуттєва природа діяльності вчителя потребує від нього розвинутої здатності до професійної рефлексії, основна функція якої полягає в рефлексивному управлінні діяльністю учнів в освітньому процесі.

2. Ця функція може бути успішно реалізована за умов сформованості патерну рефлексивних процесів, які, з одного боку, забезпечують інтеграцію різних сфер психологічної активності особистості вчителя, а з іншого – виконують функцію фіксації обмежень, що враховуються вчителем під час організації власної професійної діяльності.

3. Патерни рефлексивних процесів дозволяють одночасно створювати, системно інтегрувати в свідомості вчителя ментальні презентації предметно-технологічної основи професійної діяльності, відображати соціально-психологічні особливості педагогічного спілкування, забезпечувати цілісність професійної самосвідомості та професійної ідентичності особистості та здійснювати регуляцію власної поведінки у вимірах моральних норм та особистісної моральності.

Міра сформованості патерну свідчить про особливості розвитку професійної рефлексивності як професійно-значущої властивості особистості вчителя.

Література:

1. Анисимов О.С. Акмеологические основы рефлексивной самоорганизации педагога: творчество и культура мышления : автореф. дис. д-ра психол. наук. Москва, 1994. 86 с.
2. Байер И.В., Семенов И.Н., Степанов С.Ю.. Рефлексивно-акмеологическая диагностика и развитие творческого потенциала. *Проблемы эксперимента в психологии*. Москва : РАГС, 1998. С. 62–78.
3. Балл Г.О. Раціогуманістичний підхід до визначення засад ціннісно-налаштованої соціальної поведінки. *Психологія і особистість. Науковий журнал*. 2015. №2 (8). Частина 1. С. 6–22.
4. Бех І.Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С. 37–44.
5. Бизяева А.А. Психология думающего учителя : педагогическая рефлексия Текст. Псков : ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. 216 с.

6. Буйкас Т.М., Михеев В.А. Системная рефлексия и ее психотехническое обеспечение в процессе профессионального становления. *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*, 2017. № 1. С. 105–117.
7. Дегтяр Г.О. Формування рефлексивної культури студентів педагогічних університетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2006. 19 с.
8. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионалов. Москва : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. 752 с.
9. Галузьяк В.М. Активізація рефлексивних процесів як умова розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія»*. Вип.39. Вінниця, 2013. С. 59–65.
10. Елисеев В.К. Становление и развитие рефлексивной культуры учителя как субъекта педагогической деятельности : дис. доктора пед. наук : 13.00.08. М., 2005. 460 с.
11. Ермакова Г.Г. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии педагога : автореф. дис. канд. пед. наук. Оренбург, 1999. 26 с.
12. Желанова В. Мотивація, смислова сфера та професійна суб'єктність майбутнього педагога у контексті їх рефлексивної детермінації. *Компетентно зорієнтована освіта: якісні виміри* : монографія/ редкол. Хоружа Л.Л., Сисоєва С.О. Київ, ун-т Б. Гринченка, 2015 С. 272–291.
13. Зинченко В.П. Гетерогенез творческого акта: слово, образ и действие в «котле cogito». *Когнитивный подход* / Отв. ред. В.А. Лекторский. Москва : «Канон+», 2008. С. 375–434.
14. Зязюн І.А. Гуманізм освіти XXI століття: філософський і психологічний аспект. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2002. № 2. С. 23–34.
15. Карпов А.В. Закономерности структурной организации рефлексивных процессов. *Психологический журнал*. 2006. Т. 27. № 6. С. 18–28.
16. Кондратьева С.В., Кривошеев В.А. Совершенствование рефлексивных умений студентов педвуза в процессе подготовки их к профессиональной педагогической деятельности. *Рефлексивные процессы и творчество*. Новосибирск, 1990. С. 115–118.
17. Лаптева О.И. Рефлексивное мышление педагогов: Учебно-методическое пособие. О.И. Лаптева, И.М.Войтик, И.Н.Семенов. Омск : ООИПКРО, 2003. 117 с.
18. Лефевр В.А. Рефлексия. Москва : Когито-Центр, 2003. 496 с.
19. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : Инт практической психологии ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 284 с.
20. Марусинець М.М. Рефлексивна позиція у формуванні професійного становлення майбутнього вчителя. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 93–97.
21. Мирошник О.Г. Патерни рефлексивних процесів у професійній діяльності вчителя. *Психологія і особистість. Науковий журнал*. 2018. № 1 (13). С. 149–160.
22. Мушкина И.А. Педагогическая рефлексия как основа совершенствования профессионального мастерства учителя (организационно-педагогический аспект) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 1999. 152 с.
23. Мышление учителя : личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. Москва : Педагогика, 1990. 104 с.
24. Орлов А.Б. Психологические центрации в профессиональной деятельности учителя. *Новые исследования в психологии и возрастной физиологии*. 1989. №2. С. 54–55.
25. Пискунова Е.В. Профессиональная педагогическая рефлексия в деятельности и подготовке педагога. *Вестник ТГПУ*. 2005. Выпуск 1 (45). Серия : Психология. С. 62–66.
26. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
27. Похмелкина Г.Ф., Семенов И.Н. Рефлетехнологии медиации в современной зарубежной практической психологии и конфликтологии. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2008. Т. 5. № 1. С. 121–138.
28. Реан А.А. Психология педагогической деятельности. Ижевск, 1994. 412 с.
29. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Учебное пособие для вузов. Москва : Школа-Пресс, 1995. 384 с.
30. Стеценко И.А. Педагогическая рефлексия : теория и технология развития : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01/ И. А. Стеценко. Таганрог, 2006. 318 с.
31. Ткач Е.Н. Социальная рефлексия учителя как условие и средство его профессионального саморазвития : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Хабаровск, 2000. 168 с.
32. Шаров А.С. Ограниченный человек: значимость, активность, рефлексия: монография. А.С. Шаров. Омск : Изд-во ОмГПУ, 2000. 358 с.
33. Щедровицкий Г.П. Рефлексия и ее проблемы. Рефлексивные процессы и управление *Международный научно-практический*

- междисциплинарный журнал*. 2001. Том 1. № 1. С. 47–54.
34. Brown K.W. The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being / K.W. Brown, R.M. Ryan. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003. Vol. 84. N 4. P. 822–848.
35. Brown K.W. Fostering healthy self-regulation from within and without: a self-determination theory perspective / K.W. Brown, R.M. Ryan, P.A. Linley, S. Joseph (Eds.). *Positive Psychology in Practice*. London: Wiley, 2004. P. 105–124.
36. Korthagen F. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education / F. Korthagen, J. Kessels. *Educ. Res.* 1999. Vol. 28. № 4.
37. Posner G.F. *Field Experience: A Guide to reflective teaching* / G.F. Posner. New York, 1985.

Мирошник Е. Г. Рефлексивные процессы учителя в условиях со-бытия с учениками

В статье представлен анализ подходов к пониманию природы профессиональной рефлексии учителя, ее роли в организации педагогической деятельности и профессиональном мышлении. Описаны способы развития профессиональной рефлексии учителя. Обоснована необходимость рассмотрения сущности профессиональной рефлексии с учетом со-бытийной природы педагогической деятельности. Определена главная функция профессиональной рефлексии, состоящая в рефлексивном управлении деятельностью ученика в образовательном процессе. С позиции системного подхода рефлексия учителя рассмотрена в качестве паттерна рефлексивных процессов. Эти процессы обеспечивают ментальные презентации предметно-технологической основы профессиональной деятельности, социально-психологические особенности педагогического общения, целостность профессионального самосознания и профессиональной идентичности, регулируют поведение учителя в соответствии с нормами морали и нравственности.

Ключевые слова: рефлексивные процессы, профессиональная рефлексия учителя, событие, рефлексивное управление, паттерны рефлексивных процессов.

Myroshnyk O. H. Reflexive processes of a teacher in conditions of co-existence with school children

The article gives an analysis of existing approaches to understanding the nature of the teacher's professional reflection, its role in the organization of teaching activity and professional thinking. The description of means of development of the teacher's personal reflection is presented. The necessity of studying the essence of professional reflection based on the co-existence nature of the teacher's professional activity is substantiated. The main function of professional reflection, which consists in reflexive management of the child's activity in the educational process, is disclosed, and its specification is given. The systemic nature of the teacher's reflection is substantiated and described as a pattern of reflexive processes. These processes carry out mental presentations of the object-technological basis of professional activity, socio-psychological peculiarities of pedagogical communication, provide the integrity of professional self-consciousness and professional identity of the individual and regulate the behavior of the teacher in terms of moral norms and personal morality.

Key words: reflexive processes, professional reflection of the teacher, co-existence, reflexive management, patterns of reflexive processes.